

Stat og kirke. Forskere er enige om, at Middelalderens splittelse mellem verdslig og religiøs magt-udøvelse er central for at forstå den moderne europæiske retstradition. Men hvor kom så splittelsen fra?

Europas skillevej

Af JØRGEN MØLLER

Professor
Institut for Statskundskab
Århus Universitet

En række af de politiske normer og institutioner, der lagde fundamentet for den senere udvikling af retsstaten og demokratiet, daterer sig tilbage til Højmiddelalderen. De to mest prominente eksempler er politisk repræsentation og politisk samtykke. Begge dele blev udviklet inden for den katolske kirke i 1100- og 1200-tallet og efterfølgende spredt til sekulære politiske enheder såsom kongeriget England. Resultatet var de middelalderlige parlamenter, der i enkelte tilfælde – det engelske parlament i Westminster er det mest kendte – i ubrudt linje udviklede sig til vor tids parlamenter.

I de seneste årtier har politologer, sociologer og økonomer beskæftiget sig med årsagerne til disse udviklinger. Der er i forskningslitteraturen generel enighed om, at Middelalderens splittelse mellem verdslig og religiøs magtudøvelse var en forudsætning. Denne splittelse tilskyndede kræfter inden for først kirken og siden i de vordende territorialstater til at udvikle doktriner om det, vi i dag vil kalde god regeringsførelse. Samtidig var det konkurrencen mellem stat og kirke, der satte gang i udviklingen af Middelalderens store lovkomplekser, herunder kirkelov og romerret. Splittelsen mellem religiøs og verdslig magt var dermed også med til at bane vejen for den retsstatstradition, der blev et væsentligt led i den europæiske selvforståelse.

Her er det så, at vi støder ind i et klassisk hønen-og-ægget-problem. For hvor kom den splittelse fra? Det bedste bud har indtil videre været de såkaldt gregorianske reformer, der fandt sted i anden halvdel af det 11. århundrede. Betegnelsen henviser til pave Gregor VII, der i 1075 erklærede, at paven alene havde ret til at udnævne gejstlige til kirkelige embeder, og at han kunne afsætte konger og kejsere.

Der er næppe tvivl om, at Gregors »uafhængighedserklæring« fik modsætningen mellem religiøs og verdslig magt til at bryde ud i lys lue. I de forudgående århundreder havde kirken været de sekulære magthavere underdanig. Såvel den frankiske som senere den tysk-romerske kejser styrede kirkelige anliggender med hård hånd, eksempelvis ved at udpege biskopper og med jævne mellemrum at indkalde kirkeråd i de områder, de regerede. Det samme gjorde de engelske, franske og iberiske konger. Nogle middelalderhistorikere går så langt som til at sammenligne situationen for de gregorianske reformer med den, der karakteriserede det østromerske eller byzantinske rige, hvor verdslig og religiøs magt var sammenblandet, snarere end adskilt.

Reformpaverne sprængte i anden halvdel af 1000-tallet denne kombination i stykker. Visse middelalderhistorikere taler om en egentlig »pavelig revolution« i tidsrummet 1075-1122. Paradoksalt nok var det den tysk-romerske kejser Henrik III, der banede vejen for reformpavernes virke, da han i

midten af 1000-tallet besluttede sig for at rydde op i Rom og indsætte sin egen pave, Leo IX, der ikke var i lommen på det lokale romerske aristokrati. Projektet lykkedes over al forventning, idet Leo, der døde i 1054, blev fulgt af en stribe andre reformpaver, der fik sat skik på kirkens interne forhold. Historiens ironi er, at kejserens søn og efterfølger Henrik IV i januar 1077 måtte gå bodsgang til Canossa for at søge et forlig med reformpaven over alle reformpaver, den stålsatte Gregor, der havde ekskommunikeret og afsat kejseren.

Disse begivenheder skulle komme til at definere Høj- og Senmiddelalderen. Den amerikanske politolog Stephen Holmes har beskrevet det på nærmest lyrisk vis: Gennem Middelalderen stod folk over for to adskilte og uforenelige realiteter: den knejsende stenborg og den knejsende stenkatedral, Cæsar og Kristus, suveræniteten på den ene side og frelse på den anden.

MIDDELALDERHISTORIKERE har imidlertid længe peget på, at kimen til splittelsen mellem stat og kirke blev lagt længe før de gregorianske reformer, nemlig helt tilbage i den tidlige middelalder. Sådan så 1000-tallets reformpaver også selv på sagen. Med Gregor i spidsen gjorde de meget ud af at understrege, at deres forehavende var at lede kirken tilbage på sin oprindelige, rette vej – ikke at anvise en ny.

Forsøget på at finde historiske forlæg er let at forklare. I Middelalderen var det sådan, at autoritet altid var stærkere, jo ældre den var. Men det er samtidig åbenlyst, at der faktisk var noget at henvise tilbage til. Man kan argumentere for, at splittelsen mellem stat og kirke daterer sig helt tilbage til det femte århundrede. De fleste slår ned på pave Gelasius, der mod århundredets slutning formulerede doktrinen om de to sværd, det sekulære (potestas) og det religiøse (auctoritas). Heri ligger en indgroet forestilling om, at sekulær og religiøs magt er adskilt. Desuden gjorde Gelasius det klart – i et forsøg på at sikre sin uafhængighed af den byzantinske kejser – at paven stod over kejsere og konger.

Leo I, der var pave fra 440-461, havde banet vejen for Gelasius' doktriner ved at gøre paven til Sankt Peters arvtager. En forestilling, der bygger på de berømte ord i Matthæusevangeliets kapitel 16 om Peter som den klippe, kirken skal bygges på. Ved hjælp af datidens romerret fortolkede Leo det på den måde, at paven var Peters stedfortræder på Jorden og arvede hans bemyndigelse over kirkelige anliggender.

Man kan derfor forfægte det synspunkt, at 1000-tallets reformpaver blot gjorde Leos og Gelasius' tanker til grundlaget for højmiddelalderkirkens organisation og virksomhed. Størstedelen af reformpavernes tiltag havde en form for belæg i den tidlige kirke. Det gælder eksempelvis to af de gregorianske reformers kardinalpunkter, gejstlig cølibat, der går langt tilbage inden for den vestlige kirke, og det at lade gejstlige vælge paven, en praksis der havde et fundament i den tidlige kirke, hvor menighederne valgte biskoppen. Desuden er det klart, at de vestlige kirkefædre med

Pave Gregor VII var kendt som en reformpave. Men andre banede måske vejen for hans tanker.

deres skrifter havde gødet jorden for en uafhængig kirke på en anden måde end de østlige kirkefædre, der normalt var loyale over for den byzantinske kejser. Vigtigst er her Augustins skrift om Gudsstaten fra det femte århundrede, der var et forsøg på at adskille kirken fra det hensygnende vestromerske rige.

1000-tallets reformpaver formaliserede i den forstand tanker, der allerede eksisterede. Det ændrer dog ikke ved, at specielt pave Gregor gik videre end sit forlæg. Det bedste eksempel er forestillingen om, at paven direkte kunne afsætte kejsere og konger, en tanke, der rent faktisk var revolutionerende.

Her er vi inde ved at definere træk ved de europæiske samfund i Højmiddelalderen, nemlig evnen til at tage imod impulser og omfortolke disse. Der var netop denne evne, der førte til brugen af politisk repræsentation og politisk samtykke. Begge dele blev fundet i fjerne hjørner af den genopdagede romerret og overført fra private fællesskaber til det, vi i dag ville kalde politiske fællesskaber, først den katolske kirke, siden sekulære politiske enheder såsom kongeriget England. Det 11. århundredes splittelse mellem religiøs og verdslig magt skriver sig direkte ind i denne dynamik. Faktisk er det måske det bedste eksempel på Højmiddelalderens politiske kreativitet. Gamle ideer blev støvet af, omfortolket og brugt til at give kirken en uafhængighed, den ikke tidligere havde haft. Uden denne kreativitet ville europahistorien – og dermed verdenshistorien – have været en anden.

Møller, Jørgen (2017), »Medieval Origins of the Rule of Law: The Gregorian Reforms as Critical Juncture?«, Hague Journal on the Rule of Law.

Dette er den første af tre artikler om forskning i konflikt og demokratisering. I næste uge om stemmeret og borgerlige friheder i 1800-1900-tallet.

Det er forbundet med høj prestige for shiamuslimer at studere teologi i Najaf, hvor der undervises i byens moskeer. Der er ikke altid plads til alle indenfor.

studerende. Han har tidligere studeret i Pakistan. »Her er mere frihed til at diskutere, og der bliver lagt mere vægt på det spirituelle. Folk tænker ikke kun på at få job bagefter, men beskæftiger sig med de store spørgsmål, såsom hvorfor mennesket blev skabt,« siger Qashif Mustaq.

Sheikh Jihad al-Asadi bliver også jævnligt opsøgt af grupper af studerende fra blandt andet London, der er på studierejse til Najaf. Ud over spørgsmål om, hvad der er haram og halal, spørger de ham typisk om, hvilken ayatollah de skal følge, og om, hvordan de kan skabe balance mellem det »nye liv« og deres religiøse liv.

»Jeg mener ikke, at den seneste udgave af islam er den perfekte, og jeg ser ikke nogen modsætning mellem det moderne liv og religionen,« siger sheikh Jihad al-Asadi om sit svar på det spørgsmål.

»Religionens rolle er at opfylde menneskets spirituelle behov, og vi skal skelne mellem religion og kulturelle skikke. Man ikke leve på samme måde i London som i Najaf,« siger sheikh Jihad al-Asadi.

Det begrundet han med et citat af imam Ali, der som den fjerde kalif herskede over muslimerne fra år 656 til år 616: »Tving ikke jeres børn til at leve jeres liv, de er født i en anden tid end jer.«

Højtlesning

Hvis De er abonnent, kan De høre Pernille Bramming læse sin artikel på Lydavisen.dk